

Simone de Beauvoir

IZDAVAČ**buybook**

Radićeva 4, Sarajevo
Tel: + 387 33 550-495
Fax: + 387 33 550-496
redakcija@buybook.ba
www.buybook.ba

ZA IZDAVAČA

Damir Uzunović
Goran Samardžić

NASLOV IZVORNIKA

Le Sang des autres, Simone de Beauvoir
Copyright © Éditions Gallimard, Paris, 1945.
Copyright © za bh. izdanje Buybook, 2021.

Sva prava pridržana. Nijedan dio ove knjige ne smije se reproducirati u bilo kojem obliku bez prethodnog dopuštenja izdavača.

UREDNIKA

Ena Hasečić

PREVOD S FRANCUSKOG

Tea Mijan

LEKTURA I KOREKTURA

Jasmina Mujezin

LAYOUT

Boriša Gavrilović

DIZAJN NASLOVNICE

Aleksandra Nina Knežević

ŠTAMPA

Dobra knjiga, Sarajevo

Simone de Beauvoir

TUĐA KRV

S francuskog prevela Tea Mijan

Sarajevo, 2021.

Za Nathalie Sorokin

Svaki čovjek je pred svima odgovoran za sve.

Dostojevski

I

Kada je otvorio vrata, svi uperiše pogled u njega:

“Šta želite od mene?”, upita.

Laurent je opkoračke sjedio na stolici pored vatre.

“Moram znati da li je odlučeno za sutra ujutro ili ne”, reče Laurent.

Sutra. Osvrnuo se oko sebe. Prostorija je mirisala na deterdžent za pranje rublja i čorbu od kupusa. Madeleine je pušila podbočena na stolnjak. Denise je ispred sebe imala knjigu. Bili su živi. Za njih će se ova noć završiti, dočekat će zoru.

Laurent ga pogleda.

“Ne možemo čekati”, reče blago. “Ako ću ići, onda u osam sati moram krenuti.”

Govorio je oprezno, kao da se obraća bolesniku.

“Naravno.”

Znao je da mora odgovoriti, a to nije mogao.

“Slušaj, dođi do mene kad se probudiš, samo trebaš pokucati; moram razmisliti.”

“Razumijem. Pokucat ću oko šest sati”, reče Laurent.

“Kako je ona?”, upita Denise.

“Trenutno spava”, reče on.

Krenuo je k vratima.

“Zovi ako ti nešto zatreba”, reče Madeleine. “Laurent ide da odmori. Ali mi ćemo cijelu noć ostati ovdje.”

“Hvala.”

Odgurnuo je vrata. Odlučiti. Oči su zatvorene, hroptaj bježi s usana, plahta se diže i spušta, odveć se podiže, život postaje suviše upadljiv, suviše bučan, napreže se, ugasić će se, zgasnut će u zoru. Zbog mene. Najprije Jacques, a sad i Héléne. Zato što je nisam volio i zato što sam je volio; jer se toliko približila, jer je ostala tako daleko. Zato što postojim. Ja postojim, a ona: slobodna, usamljena, vječna, evo je gdje robuje mom postojanju ne mogavši izbjeći grubu činjenicu mog postojanja, vezana za mehanički slijed svojih trenutaka; a na kraju kobnog slijeda, pogođena u srž slijepim čelikom, surova prisutnost metala, moja prisutnost - njena smrt. Jer sam bio tu - taman, neizbježan - bez ikakvog razloga. Nikad nije ni trebalo postojati. Najprije Jacques, a sad i Héléne.

Vani je noć - noć bez ulične svjetiljke, bez zvijezda, bez glasa. Maločas je prošla patrola. Sada više niko ne prolazi. Ulice su puste. Ispred velikih hotela i ministarstava vojnici čuvaju stražu. Ništa se ne dešava. Ali ovdje se nešto dešava: ona umire. “Najprije Jacques.” Opet te iste riječi. Ali, dok polako protiče noć, kroz druge riječi i davne slike, praiskonska sablazan otkriva svoju priču. U priči je zauzela posebno mjesto, kao da bi bilo moguće drugačije, kao da mi još od rođenja nije sve bilo dato: potpuna trulež koja se krije u svakoj ljudskoj sudbini.

U potpunosti data pri rođenju i u cijelosti prisutna u mirisu i polutama samrtničke sobe, prisutna u svakom trenutku i u vječnosti. Danas i oduvijek, ja sam tu. Uvijek sam bio tu. Ranije vrijeme nije postojalo. Otkad je vremena, ja sam tu, zauvijek, onkraj svoje vlastite smrti.

On je bio tu, ali isprva to nije znao. Sad ga vidim, nagnutog kroz prozor na galeriji. Ali on nije znao. Mislio je da je samo svijet prisutan. Posmatrao je prljavi stakleni krov odakle je na mahove dopirao miris štamparske boje i prašine - miris tuđeg rada; sunce je obasjavalo stari drveni namještaj dok su se dolje ljudi gušili u mutnoj svjetlosti lampi sa zelenim abažurima; čitavog su poslijepodneva mašine monotono brujale. Ponekad bi pobjegao. Katkad

bi dugo nepomično stajao, puštajući da mu grižnja savjesti prodi-
re kroz oči, uši, nozdrve. U prizemlju, ispod prljavih stakala, ne-
volja je mirovala; a u dugačkoj prostoriji svijetlih zidova, grižnja
savjesti se razvlačila poput opruge ostavljajući bljutav okus. Nije
bio svjestan da radnici, kada podignu glavu, kroz prozorčić mogu
vidjeti njegovo svježije i vispreno lice, lice buržujskog djeteta.

Plavi tepih bio je mekan pod obrazom, iz kuhinje s bakrenim
odsajima širio se prijatan miris topljene slanine i karamela; u
dnevnoj sobi šuškali su glasovi glatki poput svile. Ali u mirisu
ljetnog cvijeća, u pucketavom plamenu blage zime, grižnja savje-
sti neumorno je vrebala. Kad bismo odlazili na odmor, ostavljali
smo je iza sebe; bez grižnje savjesti, zvijezde su letjele na nebo,
jabuke su hrskale pod zubima, mlaka voda kvasila je bosa stopala.
Ali čim bismo se vratili u stan prekriven bijelim prekrivačima,
čim bismo protresli zavjese pune naftalina, opet bi bila tu – strplji-
va, netaknuta. Prolazila su godišnja doba, mijenjali se pejzaži, u
knjigama pozlaćenih rubova odvijale su se nove pustolovine. Ali
ništa nije moglo promijeniti jednolični šum mašina.

Miris iz mračnog prizemlja širio se cijelom kućom. *Jednog će
dana ovo biti tvoja kuća.* Na pročelju se nalazio natpis urezan u
kamenu: *Blomart i Sin, štampari.* Njegov otac se laganim kora-
kom penjao iz radionice u stan, s lakoćom je udisao gusti zrak
koji je lebdio nad stepeništem. Ni Élizabeth ni Suzon nisu ništa
slutile; vješale su gravure po zidovima svojih soba, redale jastuke
po kaučima. Ali bio je siguran da je njegova majka poznavala tu
nelagodu koja je zasjenjivala čak i sjaj najljepših dana; i za nju je,
kroz letvice ulaštenog parketa, kroz svilene zavjese i debele vune-
ne tepihe, provirivala grižnja savjesti.

Može biti i da ju je ona srela negdje drugdje, u nepoznatim ob-
licima; nosila ju je svuda sa sobom – ispod bundi, pod svjetluca-
vim haljinama, tijesno priljubljenu uz svoje malo, punačko tijelo.
Vjerovatno je zato izgledalo kao da se uvijek izvinjava; pokajnič-
kim tonom se obraćala slugama, dobavljačima; koračala je sit-
nim brzim koracima, sva skupljena, kao da dodatno želi smanjiti

prostor koji zauzima. Želio ju je pitati, ali nije bio siguran koje riječi upotrijebiti; jednog dana je pokušao razgovarati o ljudima iz radionice, a ona je požurila da odgovori, ležernim tonom: "Ali oni se ne muče toliko, navikli su. Osim toga, u životu ponekad moramo raditi i ono što nam se ne sviđa." Nije više ništa pitao; to što je govorila nije vrijedilo bogzna šta, uvijek se sticao dojam da priča pred nekim moćnim i sitničavim svjedokom kojeg ne treba šokirati. Ali kad je za kuharicino dijete grozničavo šila odjeću koju je vrlo lako mogla jeftino kupiti, kad je noćima popravljala nespretna sobaricina krpanja, činilo mu se da je razumije. "To je glupo, nema nikakvog smisla", prijekornim tonom bi govorile Suzon i Élizabeth. Ona se nije pokušavala opravdati; ali je od jutra do mraka jurila gore-dolje u beskonačnoj trci, satima gurajući invalidska kolica stare paralizovane guvernante, sporazumijevajući se prstima i usnama s njenom gluhom rodicom. Nije ona voljela ni staru guvernantu, niti njenu rodicu. Nije se trudila zbog njih. Radila je to zbog tog otužnog mirisa koji je ispunjavao kuću.

Ponekad je vodila Jeana da vidi njene siromahe; pod božićne jelke, na užine lijepo umivene djece; učtivo bi se zahvaljivali na plišanom medvjediću ili čistoj pregači, nisu se činili nesretnima. Nisu smetali ni otrcani prosjaci zgureni na pločnicima, sa svojim bijelim očima i patrljcima, i onim metalnim sviralama u koje su puhali kroz nos, na ulici su zauzimali jednako prirodan položaj kao i kamile u pustinji ili Kinezi u Kini. A priče koje smo slušali o poetičnim skitnicama, o dirljivim malim siročićima, uvijek bi završavale sa suzama radosnicama, stisnutim rukama, svježe opranim rubljem, zlaćanim hljebom. Činilo se da je bijeda postojala samo radi olakšanja, samo da bi malim bogatim dječacima priuštila zadovoljstvo davanja. Jeana to, međutim, nije doticalo. Ali bilo je tu nešto drugo, znao je, nešto o čemu nisu govorile knjige pozlaćenih stranica, nešto o čemu nije govorila gospođa Blomart: možda je o tome bilo zabranjeno govoriti.

Imao sam osam godina kad mi je srce prvi put upoznalo grozotu. Čitao sam na galeriji; majka je došla kući s onim izrazom

lica koji bismo često kod nje viđali - izrazom samoprijekora i pokajanja - i rekla: "Louisin mali je mrtav."

Kao da gledam zavojito stepenište i popločani hodnik duž kojeg se nižu brojna vrata, jedna nalik na druga; mama mi je rekla da se iza svakih vrata nalazi prostorija u kojoj živi čitava jedna porodica. Ušli smo. Louise me uzela u naručje. Obrazi su joj bili meki i vlažni. Mama je sjela pored nje na krevet i počela joj tiho govoriti. U kolijevci je ležala blijeda beba zatvorenih očiju. Pogledao sam crvene pločice, gole zidove, plinski rešo i počeo da plačem. Plakao sam, mama je pričala, a dijete je i dalje bilo mrtvo. Mogao sam dati sve od sebe, mama je mogla probdjeti čitave noći, a ono bi, uprkos svemu, bilo mrtvo.

"Šta je ovom djetetu?", upita otac.

"Išao je sa mnom kod Louise", odgovori mama.

Već je bila ispričala šta se dogodilo, ali mu je ponovo pokušavala dočarati, riječima kao što je meningitis, noć puna strepnje, a onda u zoru, malo ukočeno tijelo. Tata je slušao jedući supu. Ja nisam mogao jesti. Louise je tamo plakala, nije jela, ništa joj nije moglo vratiti dijete, nikad ništa neće moći izbrisati tu nesreću koja je isprljala svijet.

"Hajde, pojedi supu", reče otac. "Svi su završili s jelom."

"Nisam gladan."

"Pokušaj dragi, makar nasilu", reče mama.

Prinio sam kašiku ustima i spustio je na tanjir uz nekakvu štucavicu.

"Ne mogu!"

"Slušaj", reče otac. "Veoma je tužno što je Louisin maleni umro, jako mi je žao zbog nje, ali nećemo ga sad oplakivati čitav život. Hajde, požuri."

Jeo sam. Odjednom mi je strogi glas popustio omču oko vrata. Osjećao sam kako mi mlaka tečnost klizi niz sluzokožu i sa svakom kašikom supe kolalo je u meni nešto još odvratnije od mirisa štamparije. Ali omča je popustila. Ne čitavog našeg života.

Te noći do zore i možda još nekoliko dana. Ali svakako ne za cijeli život. Na kraju krajeva, to je njena nesreća, a ne naša. To je

njena smrt. Položili su ga na klupu, s poderanim okovratnikom i zgrušanom krvi na licu; njegova krv, ne moja. 'Nikad neću zaboraviti.' I Marcel je to vikao duboko u sebi. 'Nikad više te male glave, malog konjića, tog dobrog i pametnog dječaka. Nikad više tvog smijeha, tvojih živih očiju.' I njegova smrt je duboko u našim životima, spokojna i strana, a mi je se, živi, sjećamo; živimo od sjećanja na nju, dok ona više ne postoji, a za njega koji je mrtav nikad nije ni postojala. Ne za cijeli naš život. Čak ni na nekoliko dana. Čak niti trenutak. Sama si u tom krevetu, a ja mogu čuti samo hroptaj koji ti bježi s usana, koji ti ne čuješ.

Pojeo je supu i kompletnu večeru. Sad se šćućurio ispod klavira. Kristalni luster blještao je u punom sjaju, ušćereno voće svjetlucalo je pod glazurom; nježne i šarolike, poput sitnih kolačića, smiješile su se lijepe dame. Posmatrao je majku: uopšte nije ličila na te namirisane vile; crna haljina otkrivala joj je ramena; njena kosa, crna kao i haljina, obavijala joj je glavu poput svilenkaste marama; ali pred njom se nije mislilo ni na cvijeće, ni na raskošne kolače, ni na školjke, niti na plavičaste kamenčice. Ona je bila sama prisutnost - utjelovljenje ljudske prisutnosti. Trčala je s kraja na kraj salona u svojim sićušnim satenskim cipelicama s previsokom potpeticom i smiješila se. Čak se i ona smiješila. Maločas, to izobličeno lice, taj tihi i snažni glas koji šapuće Louise u uho; a sada ovaj smijeh. Ne za cijeli naš život. Zagrebao je tepih. *Louisin mali je mrtav.* Upinjao se da zamisli prizor: Louise sjedi na rubu kreveta i plače. On više ne plače. Pa ipak, sada je kroz zaledenu i prozirnu sliku pogledom pratio ljubičaste, zelene i ružičaste haljine; i ponovo se rađala želja: želja da ugrize te mliječnobijele ruke, da uroni lice u njihove frizure, da zgužva tu lepršavu svilu poput latic. *Louisin mali je mrtav. Uzalud. To nije moja nesreća.*

To nije moja smrt. Zatvaram oči, ostajem nepomičan, ali ja sam taj kojeg se sjećam i njena smrt ulazi u moj život: ne ulazim ja u njenu smrt.

Zavukao sam se pod klavir, a u krevetu sam plakao sve dok nisam zaspao, zbog tog nečeg što mi je klizilo niz grlo s mlakom

supom, gorče i od grižnje savjesti: zbog moje krivice. Krivice što sam se smiješio dok je Louise plakala, krivice što sam ronio svoje suze umjesto njenih. Krivice što sam neko drugi.

Ali on je bio suviše mali da bi shvatio. Mislio je da je krivica ušla u njega iznenada, zato što je raširio zgrčene prste, zato što mu je popustila knedla u grlu. Nije ni slutio da je ona sâm zrak koji ispunjava moja pluća, krv koja teče mojim venama, toplina mog života. Mislio je da više nikad neće osjetiti taj gadni okus, samo ako se dovoljno potruđi. I trudio se. Sjedio bi za svoj đlački stol, dok bi bezazlenim pogledom milovao praznu stranicu, bez prošlosti, čistu poput budućnosti.

Goli list papira; prazno platno; čista i zaleđena zemlja koja blista onkraj budućih revolucija. Marcel je bacio svoj kist Jacquesu u lice, ta krv; krv koja se još puši za svaku kap koju smo uštedjeli i za svaku kap koju smo prolili. Tvoja krv. Crvena na bijeloj vati, na gazama; u tvojim nabreklih venama, tako tromim i bremenitim. 'Ona neće preživjeti noć!' Bez cvijeća, bez mrtvačkih kola, sakrit ćemo te u zemlju.

To blato na mojim rukama, blato na našim dušama - to je bila budućnost pametnog dječčića, koji je bezazleno ispisivao debele i tanke linije. Nije mogao naslutiti. Nije šutio teret vlastite prisutnosti. Providan i čist iznad bijele stranice, smiješio se lijepoj razumnoj budućnosti.

Govorila je tako razborito; kao da nije pravila one oprezne geste, kao da nije hodala sitnim, suzdržanim koracima. Govorila je da su bijeda i ropstvo, vojske i ratovi poput razdirućih strasti i nesretnih nesporazuma, to je bila tek glupost - neizmjerena ljudska glupost. Da smo samo željeli, sve je moglo biti drugačije. Srdio sam se zbog njihove ludosti; mislio sam da se trebamo uzeti za ruke i krenuti gradom, ona kaskajući u svojim malim cipelama s potpeticama, dok je ja vučem svojim dječijim poletom; zaustavljali bismo prolaznike na trgovima, ulazili bismo u kafiće, huškali bismo svjetinu. Nije se činilo toliko nemogućim. U jednoj natkrivenoj ulici u Sevilli, jednog grozničavog jutra kada

se desio državni udar, ljudi su odjednom počeli panično trčati; prepuštajući se gomili, tata je trčao vukući za sobom Élisabeth i Suzon, ona je zastala i raširila svoje male ruke kako bi zaustavila bezumno guranje; bio sam ubijeđen da bi se gomila pokorila i nastavila mirnim korakom, samo da je i tata raširio svoje velike muške ruke, umjesto što ju je zgrabio.

Ali moj otac nije ni pomišljao da zaustavlja slijepi pohod svijeta; dostojanstveno je trčao kroz gungulu; ni povici nisu mogli osujetiti njegov tvrdoglavi korak. Kad sam ga počeo naivno ispitivati, u početku se smiješio. Kasnije, više nije; s jetkim ponosom se prisjećao svog života ispunjenog radom i odricanjima. Smatrao je da ima pravo na luksuz kojim je bio okružen, utoliko više što mu nije bilo stalo da u njemu uživa. Po cijeli dan bi radio, a navečer čitao debele knjige praveći zabilješke. Nije volio primati goste, gotovo nikad nije izlazio. Jeo je i pio s ravnodušnošću. Reklo bi se da je na svoje cigarete, vina i armanjak iz 1893. gledao kao na počasna priznanja, neophodna tek da mu umire savjest.

“Izjednačavanje se uvijek vrši odozdo”, objašnjavao mi je. “Nikad nećeš uzdići narod, uspjeh ćeš jedino da iskorijeniš elite.” Ton mu je bio odsječan, bespogovorani, ali u dubini očiju mu se nazirao nekakav divlji strah. Šutio sam, i malo-pomalo naslućivao istinu: požudno je, poput tamjana, udisao pokvareni miris svijeta. Jer nije bila u pitanju samo kuća, cijeli grad je bio zahvaćen, čitava zemlja. Navečer bi se, u metrou, opet javljala ista tjeskoba koja me je gušila. Muškarci su držali dlanove na koljenima, ženama su oči bile ugasle, dok se drmusanjem u teškom zraku mijesao njihov znoj i njihove muke; voz bi prošao kroz popločanu staničnu aulu u kojoj su raznobojni plakati odražavali svakodnevno lice zemlje sa svojim daždevnjacima, konzervama paštete od gušćije jetre, da bi onda opet uranjao u crni tunel. Činilo mi se da se upravo u tome sastoji čitava sudbina te izmučene mase i stezalo mi se oko srca. Sjetio sam se jednog filma kojeg sam gledao sa svojim prijateljem Marcelom: grad zakopan u utrobi zemlje, u kojem su ljudi kopnili od patnje i tmine dok je jedna ohola rasa uživala u punom sjaju sunca

na bijelim terasama; priča je završavala poplavom, pobunom, i u potpunom haosu izlomljenih slika, prosvjetljujućim pomirenjem. Pitao sam se, stoga: “Zašto se ovi ovdje ne pobune?” Često bih nedjeljom vodio Marcela do Aubervilliersa, u Pantin. Hodali bismo satima, duž osamljenih zidova, pored plinometara, tvorničkih dimnjaka, kuća od pocrnjele opeke. Tu su proticali čitavi životi. Od jutra do mraka, isti naporni pokret. Samo jedna nedjelja u sedmici. “Navikli su se.” Ako su se navikli, onda je to još gore.

Kad sam pred njom izgovorio riječ *revolucija*, sva je pocrvenjela. “Ti si samo dijete! Ne znaš šta govoriš!” Pokušao sam progovoriti na tu temu, ali ona me je zaustavila, tijela uzdrmanog istinskim strahom. Bilo je suludo željeti promijeniti nešto u svijetu, u životu; stvari su bile već dovoljno bijedne i kad ih ne bismo dirali. Upinjala se da odbrani sve ono što joj je i samo srce osuđivalo: mog oca, brak, kapitalizam. Jer zlo nije počivalo u instituciji, nego u najskrivenijim dubinama nas samih. Trebalo se šćućuriti u nekom ćošku, učiniti se što manjim, i radije prihvatiti sve nego učiniti neki unaprijed propali napor. Taj oprez! Taj besmisleni oprez! Kao da uopšte postoji izlaz.

Držati zatvorena vrata, jezik za zubima: ali moja šutnja izdaje naredbe. ‘Ništa ne govoriš, idem tamo’, ili pak, ‘ništa ne govoriš, ne idem tamo’. Čitava moja prisutnost sastoji se u govoru. Dakle, samo naprijed, kreni kroz blato noći. Odluči. Odlučio sam o tvojoj smrti i nisam slobodan. Još. Htio bih zavapiti za milost, ali nema milosti. O, nevoljena! Da sam ranije umakao zamkama opreza, otvorio bih svoja vrata, raširio bih ruke i srce. Nijem, beskompromisan. ‘Neću mrdnuti ni prstom ako će neko zbog toga poginuti.’ Pritišćući zemlju čitavom svojim nepomičnom težinom. Ti umireš. Drugi polako umiru, tijela izbrazdanog udarcima, kože zalijepljene za kosti. Dva miliona zatvorenika cvokoću iza bodljikavih žica. Mala Rosa je skočila kroz prozor. Našli su ga u njegovoj ćeliji, zadržanog vlastitim gaćama.

Suludo! Prezirao je taj oprez. Podizao bi dlan, podizao bi čitavu ruku; ljutito je gledao majku: “Promijenit ćemo svijet.” Ta

nepromišljenost! Ta suluda nepromišljenost! Želio je da govori, da djeluje.

A evo, Jacques leži položen na klupi, razdrljene košulje, sa zgrušanom krvi na licu, zatvorenih očiju.

Ali tada je sve izgledalo tako jednostavno, jadni, dobri, naivni mladiću. Dizao je pesnicu; pjevao je uglas: *Internacionala nek' bude ljudski rod*. Nema više rata, nema nezaposlenosti, nema robovskog rada, nema više bijede. Smrt ljudima loše volje i radost na zemlji. Stari svijet je smrvio ideju i od komadića gradio novi, poput djeteta koje slaže kockice.

“To je to! Učlanio sam se u Partiju!”, uskliknuh ulazeći u Marcelov atelje.

Marcel odloži kist i okrenu štafelaj prema zidu; sva su njegova platna bila okrenuta prema zidu, vidjela se samo njihova hrapava pozadina.

“Naravno”, reče on, “to se na kraju moralo desiti.”

“Zar misliš da će se svijet sam od sebe promijeniti ako ništa ne učinimo?”, rekoh.

Marcel odmahnu glavom.

“Od ovog svijeta se nemamo čemu nadati. Od lošeg je materijala. Radije bih od svih dijelova napravio novi.”

“Ali tvoj svijet postoji samo na platnu.”

Nasmijao se tajanstveno:

“To ćemo još vidjeti.”

I vidio je. Ali tada je bio mlad, pa se i on - uprkos svojoj nepovjerljivosti - nadao. Kucao sam mu na vrata skoro svaki dan. Dočekivao bi me ponekad radosno, ponekad ravnodušno. Dočekivao me je. Mogao je grubo zalupiti vrata. Ni on nije znao. Ili je možda znao, da se jedna vrata nikada ne mogu držati zatvorenim. Ušao sam. Jacques je radio sjedeći za malim stolom; ličio je na svog brata, samo što su, za razliku od bratovih grubih crta lica, njegove bile nježnije. Marcel je stavio bocu loše rakije na stol zatrpan kaktusima, školjkama, korijenjem mandragore i neobičnim mozaicima koje je iz zabave pravio od kamenčića, eksera,

šibica i komadića kanapa. U jednom staklenom bokalju nalazio se morski konjić: mali kukasti štapić, bodljikav i crn, podupirao je plemenitu konjsku glavu. Zapalili smo cigarete i razgovarali. Volio sam razgovarati; pomno sam birao riječi: one su trebale povesti Marcela do one pročišćene zemlje prema kojoj sam hitao; a zapravo je Jacques bio taj koji ih je slušao.

Podigao je glavu.

“Boriti se na strani proleterijata”, govorio je, “kako bismo to mogli? Nismo dio toga.”

“Ali mi želimo isto što i oni.”

“Upravo suprotno. Radnik priželjkuje *svoje* oslobođenje; ti uvijek želiš samo oslobođenje onog drugog.”

“Nebitno. Cilj je doći do istog rezultata.”

“Ali rezultat se ne može odvojiti od borbe koja do njega vodi. Hegel je to odlično objasnio. Trebao bi ga čitati.”

“Nemam vremena.”

Pomalo me razdraživao svojim filozofskim sitničarenjem. Mislio sam da samo priča: a on je upravo živio, strastveno.

“Razumije se, moraš tražiti da bi dobio”, govorio je. “Ali da bi dobio ono što tražiš; dobro koje nisam tražio nije moje dobro, i uostalom, nije ni dobro. Fašisti to nikako da shvate. Divim se Marxu, jer on od ljudi traži da uzimaju, a ne da primaju. Samo što ti i ja nemamo šta da uzmemo; nismo dio toga. Ne. Ne možeš od sebe *napraviti* komunistu.”

“Pa šta nam je onda činiti?”

Tugaljivo je slegnuo ramenima.

“Ne znam.”

Nasmiješio sam se. Bio je još školarac. Nisam se trebao smijati: on je bar bio svjestan da zauzima neko mjesto na zemlji i da nikad neće probiti gustoću vlastite prisutnosti. Ja to još uvijek nisam znao. Imao sam oči samo za one buduće horizonte iz kojih neće vrebati nikakva grižnja savjesti.

A onda sam, jednoga dana, ugledao samog sebe. Vidio sam sebe čvrstog, neprijemčivog, za tim porodičnim stolom na kojem

se pušio omlet, dok je sva svjetlost padala na moje fino krojeno odijelo i njegovane ruke; vidio sam se onakvim kakvim me je vidio Jacques, kakvim su me vidjeli radnici kad sam se vrzmao po radionicama, takvim kakav sam i bio – Blomartov sin; pod njihovim zapanjenim pogledima, pred četiri para preneraženih očiju prikovanih za moj natečeni obraz, samog sam sebe odjednom učinio opipljivo prisutnim.

Obraz mi je tokom jutra još više natekao.

“Šta bih mogao izmisliti?”

Prije nego što je došao do trpezarije, dugo je pritiskao obraz vlažnim ubrusom. Oko je bilo skoro zatvoreno.

“Dobar dan mama, dobar dan tata”, reče nehajno. Sagnuo se da poljubi majku.

“Bože! Šta ti se dogodilo?”, upita užasnuto gospođa Blomart.

“Oh, to lice!”, reče Suzon.

Sjeo je ne odgovarajući ništa i razmotao svoj ubrus.

“Majka te pita šta ti se desilo”, suho će gospodin Blomart.

“Oh, nije to ništa”, reče Jean. Odlomio je prstima komad hljeba. “Sinoć sam s prijateljima bio u jednom baru na Montmartru i izbila je tuča.”

“S kojim prijateljima?”, upita majka.

Malčice je porumenjela, kao kad bi se uzrujala.

“S Marcelom i Jacquesom Ledruom”, reče Jean.

Bojao se da će i on porumenjeti, nije joj volio lagati.

“I tamo si dobio pesnicom u lice?”, upita gospodin Blomart polako. Oči su mu pronicljivo sijale iza naočala.

“Da”, odgovori Jean.

Prešao je rukom preko natečenog lica.

“Taj tip mora da je imao snažnu pesnicu, poput pendreka”, reče gospodin Blomart. Odmjerio je sina strogim pogledom. “Šta si radio u ponoć, ispred Bulliera, usred gomile luđaka koji urlaju Internacionalu?”

Krv udari u Jeanove obraze; s mukom proguta pljuvačku.

“Vraćao sam se s mitinga.”

“Šta to treba značiti?”, upita gospođa Blomart.

“To znači sljedeće”, reče gospodin Blomart suzdržanim tonom, “policijski komesar me je jutros nazvao kako bi mi saopštio da je tvoj sin zamalo optužen zbog uvreda i udaraca nanesenih jednom čuvaru javnog reda. Srećom, Perrun je čestit čovjek; naložio je da ga puste čim je vidio moje prezime.”

Čitav život ispunjen radom i poštenjem... Jean je zurio u lju- bičaste vene koje su brazdale očeve obraze; obraze apoplektičara. Mirnoća gospodina Blomarta bila je odraz teško postignute sa- mokontrola. Jean si nije mogao pomoći: uprkos crvenilu i svojoj bradici, to mu je čestito lice ulijevalo strah.

“Nasrnuli su na nas bez ikakvog povoda”, reče, “pod izgovo- rom da se okupljamo na javnom mjestu; izudarali su nas pendre- cima i odveli u policijsku stanicu.”

“Pretpostavljam da je policija učinila šta je trebala”, reče gos- podin Blomart.

“Ono što mene zanima jeste: kako si se ti našao na mitingu komunista?”

Nastala je grobna tišina. Jean je među prstima mrvio komadić hljeba.

“Dobro znate da se s vama nisam nikad slagao po tom pita- nju”, reče on.

“Dakle, ti si komunista?”, upita gospodin Blomart.

“Da”, reče Jean.

“Jean”, reče njegova majka molećivim tonom.

Činilo se kao da ga moli da povuče neku neprikladnu riječ.

Gospodin Blomart je povratio dah; širokim pokretom je po- kazao na postavljeni stol.

“Pa dobro, šta radiš onda ovdje, za stolom jednog ogavnog ka- pitaliste?”

Podrugljivo je gledao Jeana.

Tada je odjednom vidio sebe. Razgledao je pomalo zbunje- no veliku trpezariju, regal pun starih pića, omlet sa sirom; bio je tu, skupa s ostalima. Ustao je i napustio prostoriju. Moj stan,

moja kuća: jedno ljudsko tijelo, ono zauzima tako malo prostora, pomjera tako malo zraka; čudovišna je ta ogromna ljuštura naduvena oko jedne tako obične životinje. A u njegovom ormaru, sva ona odjeća od biranog platna, skrojena posebno za njega – Blomartovog sina.

Zalupio je vratima za sobom i dugo hodao. Bio je lijep jesenji dan. Među crvenkastim lišćem kestena njihalo se nekoliko svježih cvjetova koji su pogriješili sezonu. Hodao je, u svojim kvalitetnim cipelama, u svom dobro skrojenom odijelu – Blomartov sin – zauzimao je, dakle, jedno mjesto na zemlji, mjesto koje nije svojevoljno izabrao. Stidio se samog sebe, ali nije bio suviše zabrinut: sigurno se sve moglo srediti, sigurno je postojao nekakav način življenja. Kako je mogao i pretpostaviti da je on bio ta opasnost?

Opasan poput nesvjesnog stabla koje na skretanju puta širi svoju sjenku bez težine; opasan poput one crne i tvrde igračke koju je Jacques gledao sa smiješkom.

Činilo se tako bezazlenim šetati s rukama u džepovima i udisati miris suhog lišća; šutao je kesten koji se kotrljao asfaltom, a zrak koji je udisao nije ni od koga krao. Mislio je: *Više neće biti Blomartovog sina.* Brzo će izučiti zanat, najviše dvije godine naukovanja; nakon toga, hljeb koji bude jeo bit će stvarno njegov. Odjednom se osjetio veoma sretnim – shvatio je zašto su njegovo djetinjstvo i mladost uvijek imali onaj ustajali ukus: bio je to truli nektar starog svijeta koji mu je tekao venama; ali sada je namjeravao presjeći korijenje i stvoriti sebe iznova.

Miris prženog luka lebdio je nad stepeništem dok je kroz vrata dopirao zvuk primamljivog cvrčanja. Pokucao je. “Uđi”, reče Marcel. Jacques je bio nagnut nad tavom, usred guste, vrele pare. Jean prođe rukom kroz kosu.

“Kako ide, mali moj kuharu?”, prišao je Marcelu koji je opušteno odmarao na kauču: “Zdravo, stari.”

“Zdravo”, reče Marcel nehajno mu pružajući ruku.

Naglo se uspravio:

“Šta ti je s licem! Jesi li vidio, Jacques?”

Jacques se nevoljko okrenu od zadimljene tave u kojoj se, uz isprekidano cvrčanje, iz dvije debele kobasice cijedila masnoća.

“Bože!”, reče on, “ko ti je to uradio?”

Jean dotaknu obraz:

“Dobio sam pošten udarac pendrekom”, reče.

“Dobro su te udarili”, reče Jacques zadivljeno. “Je li to bilo sinoć?”

“Da, baš kad smo izlazili iz Bulliera, šćepali su nas drotovi.” U glasu mu se osjetio ponos. Budala, slijepac. Nesvjestan opasnog dejstva svoje pristunosti, zamke skrivene u svakoj riječi, u svakom naglasku svog samodopadnog glasa. A Marcel me je puštao da govorim, smiješeći se onim svojim ogromnim kanibalskim osmi-
jehom - budala, slijepac - umjesto da me je bacio niz stepenice.

“Mogli su te raskomadati”, reče Jacques.

“Ne boj se, mali moj konjiću”, reče Marcel. “Vidiš, dobro da je čitav.” Dotaknuo je Jeanovu sljepoočnicu: “Hoćemo li to zaliti?”

“Radije mi dajte nešto da jedem”, reče Jean.

Požudno je gledao rascvjetale kobasice na postelji od pozlaćenog luka; hrskava koža im se bila raspukla, dok je iz širokih rana virilo kvrgavo meso.

“Nisi ručao?”, upita Marcel. “Ne usuđuješ se pojaviti kod svojih?”

“Nažalost, pojavio sam se”, reče Jean.

“Je li to izazvalo frku?”

“Poprilično.” Jean je načinio nekoliko koraka i zaustavio se ispred praznog štafelaja. “Znaš li koja mi je ideja maločas sinula? Želim izučiti štamparski zanat sa starim Martinom, bez oćevog znanja. Onog dana kad budem ispekao zanat, napustit ću kuću.”

Mogao sam pretpostaviti. Jacquesove oći sijale su od uzbudjenja i nevjerice; odveć su sijale.

“Zašto?”, upita Marcel. “Šta ćeš time postići?”

“Ne želim cijelog života živjeti u pogrešnoj prići.”

“Misliš li da postoje ispravne priče?”, upita on. U tavi je odrezao ogroman komad kobasice i progutao ga. “Hajde da jedemo”, reče.

“A sada”, reče kad je ručak bio završen, “briši odavde. Moram da radim.”

“Idem”, rekoh. Pogledao sam Jacquesa, napolju je bilo tako lijepo vrijeme, nisam želio ostati sâm: “Radiš li i ti? Hoćeš li možda da prošetamo?”

Pocrvenio je od iznenađenja i zadovoljstva.

“Neću ti smetati?”

“Da je tako, ne bih te pitao.”

Otišli smo sjesti u park Montsouris, pored jezerceta po kojem je plovio labud dok su se svuda oko nas igrala djeca.

“Kako ti imaš sreće”, reče Jacques. “Čini se da uvijek znaš šta ti je činiti!”

“Da se nisi zamario gomilom intelektualnih principa...”

“Ali ja jesam intelektualac”, reče Jacques.

Slegnuo sam ramenima.

“Onda odustani. Nastavi se baviti filozofijom.”

“Djelovati samo radi djelovanja, to bi bila obmana”, reče on. “Ali možda je i moje kolebanje obična obmana.”

Nesigurno me je gledao. Bio je tako mlad, tako vatren; mora da mu je bilo lako živjeti, čovjek bi pomislio da je trebalo samo da se prepusti.

“Suviše si plašljiv”, rekoh mu. “Sve dok se budeš pitao da li je cilj proletarijata i tvoj cilj, on to neće ni biti. Umjesto toga, samo reci: to je moj cilj.”

“Da”, reče Jacques. “Ali ne mogu to reći bez razloga. To je moralo već biti rečeno.” Na trenutak je u tišini promatrao velikog bijelog labuda, onda se nasmiješio: “Da ti nešto pokažem.”

“Hajde.”

Oklijevajući, gurnuo je ruku u džep.

“Ovo je jedna pjesma, posljednja koju sam napisao.”

Nisam se bogzna kako razumio u poeziju, ali pjesma mi se dopala.

“Čini mi se da je ovo jedna lijepa pjesma”, rekoh. “Bilo kako bilo, meni se sviđa. Jesi li ih još mnogo napisao?”

“Nekoliko. Pokazat ću ti ih, ako hoćeš.”

Činio se presretnim.

“Šta kaže Marcel?”

“Oh! Znaš kako je to, Marcel mi je brat”, reče Jacques smušeno.

Pretpostavljao sam da Marcel u svom bratu vidi mladog genijalca. Ko je, uostalom, bio onaj kojeg sam počeo mirno ubijati pored jezerceta po kojem je plovio labud, spokojnim majkama ispred nosa? Ko sve on *nije* bio?

Od tada sam čitave dane provodio u radionici. “Želim naučiti tehniku”, govorio sam ocu. Kupao sam se, pak, u mirisu rada, pri mrtvoj svjetlosti lampi sa zelenim abažurima. “Ventilacija je nedovoljna”, govorio sam starom Martinu. “Trebalo bi postaviti nove ventilatore. Trebali biste to vidjeti s mojim ocem.” Gladio je brkove. “Uvijek je bilo ovako”, govorio je. Tu su bili oni: šaćica starih radnika koji su više ličili na kućnu poslugu nego na prave proletere; prezirao sam njihove smjerne glasove i njihovu tvrdoglavu rezignaciju. Uvijek je bilo tako: upravo to! Trebalo je uništiti sve te stvari koje su postojale, inertne, a da nisu bile odabrane. I sâm sam se iznova birao, dok sam sjedio pred tastaturom linotipa. “Učinit ću to.” Dodirivao sam svoj mantil od sivog platna: zatvorit ću vrata za sobom, koračat ću ulicom visoko uzdignute glave, praznih ruku. Neće više biti Blomartovog sina: ostat će samo čovjek, pravi čovjek bez mrlje, koji ovisi samo o sebi. Podigao sam glavu i pogledao se oči u oči s jednim mladim radnikom koji je brzo skrenuo pogled. Ispod prašnjavog mantila naziralo se odijelo od svijetlog tvida; da sam mu se pokušao obratiti, pomislilo bi da ga provociram. Još uvijek sam bio gazdin sin.

“Kad ćeš donijeti odluku?”, pitao je Jacques.

“Kad budem dobro baratao zanatom.”

Prodoše tako dvije godine. Postao sam dobar tipograf. Upoznao sam sve tajne sloga i štampanja. I još uvijek nisam odlazio.

“Kad pronađem neko mjesto.”

Ali nisam ga tražio. Bilo je to zbog nje. Ona je bila tu - ukočena, tiha, nikad nije postavljala pitanja, ali uvijek spremna da na prvi šok stisne usne, kao prilikom onog ručka nakon mitinga

u Bullieru, kao onog dana kad je saznala za tajne Suzonine sastanke. Bili smo slobodni – slobodni da prljamo naše duše, da upropastimo naše živote; ona je sebi davala tek slobodu da zbog toga pati. To je bilo gore nego da je nešto zahtijevala. Tada bih mogao da mrzim njene zahtjeve i prigovaranja. Ali ona je bila tu i ništa više: ljutilo me je što je bila tu; samo zbog toga što je bila tu. Preostalo mi je jedino da mrzim samu njenu prisutnost. Da li sam mogao voljeti nju, a u isto vrijeme mrziti njenu prisutnost? Nisam shvatao i borio sam se protiv istine. *Istine o mojoj ljubavi i o tvojoj smrti*. Nije to bila njena krivica – a nije bila ni moja. Ali krivica je bila tu među nama, i mogli smo samo da izbjegavamo jedno drugo. Izbjegavao sam nju i zlo koje sam joj svojom krivicom nanosio, izbjegavao sam samog sebe kako u sebi ne bih odgonetnuo tajnu koja ju je pritiskala.

“Treba samo razgovarati s njom. Na kraju će shvatiti.”

Jedne večeri joj je prišao. Sjedila je u malom salonu, pored lampe; čitala je.

Prije godinu dana odsjekla je svoju lijepu crnu kosu i sada joj je, onako kratka i gusta, bujala oko glave; čak i takva, njena kosa je još uvijek bila ljudsko blago – niti životinjsko runo, niti rastinje – bila je to ženska kosa koju su inteligentne ruke njegovale, češljale, davale joj sjaj. Dugo je gledao tu kosu i sjeo nasuprot nje. U jednom dahu je izgovorio: “Znaš, mama, ja neću preuzeti štampariju.” Na trenutak ga je slušala, a onda je i ona počela govoriti, isturivši prsa, oslonivši se objema rukama o naslon fotelje. “Ali to je suludo!” Ljutnja je njenom glasu davala mondenski prizvuk.

On ju je preklinjao.

“Slušaj, pokušaj me razumjeti; ja ne podržavam ovaj režim; kako misliš da prihvatim da se njime okoristim?”

“Ali ti si se njime već okoristio; odbijaš svoje dužnosti. Svoje obrazovanje, svoje zdravlje, sve to duguješ svom ocu, a sada kada si mu potreban, ostavljaš ga na cjedilu.”

“Sve čime sam se dosad okoristio, bilo je protiv moje volje. Ne osjećam se dužnim.” Ustala je; krenula je prema klaviru namjestivši nekoliko cvjetova u vazi, a potom se okrenula.

“Onda, šta čekaš, zašto ne obavijestiš oca?”

“Htio sam prvo razgovarati s tobom.”

“To nije pošteno: pustio si ga da ti plati obuku, ležerno jedeš njegov hljeb čekajući da nađeš pogodno mjesto: lako je tako.”

Ljutito ju je odmjeravao. Njegova kolebanja, kukavičluk zbog kojeg mu je zamjerala, sve je to bilo zbog nje. I ona je zurila u njega, stisnutih usana, zarumenjenih jagodica. Na trenutak su se netremice gledali, prezirući jedno u drugom vlastite slabosti.

“Uredu, odmah ću razgovarati s njim.”

“To je sve što ti preostaje da učiniš.”

Glas joj je bio odsječan, grub. Čuo je neki drugi glas koji je dopirao iz nje, koji ga je molio da ne razgovara s ocem, barem ne još; da si uzme još malo vremena.

Međutim, ni jedno ni drugo nisu trebali obraćati pažnju na to muklo blebetanje. On izađe iz salona; u prolazu je šutnuo svileni jastuk. S kakvom je žestinom bijesne pravednosti držala stranu tom čovjeku kojeg nije ni voljela! Uvijek spremna da žrtvuje sebe prvu i sa sobom ono do čega joj je najviše stalo. Sama je tako htjela. Uostalom, u pravu je, ne mogu drugačije postupiti. Sišao je sprat niže i pokucao na vrata radne sobe.

“Želio bih razgovarati s tobom.”

“Sjedni.”

Sjeo je. Govorio je bez straha, bez razmišljanja, u radosti oslobođanja. Kad je već bio primoran, bio je veoma sretan što ruši sve mostove za sobom; ovako će biti bačen u vatru, više se neće toliko razlikovati od nekog nezaposlenog radnika u potrazi za kruhom svagdašnjim. Isprazio je novčanik na radni stol. “Kunem ti se da više nećeš čuti da se govori o meni.”

“Učinio sam to.” Otvorio je svoj ormar i s olakšanjem gledao odjeću okačenu na vješalice. Bilo je gotovo. Položio je na krevet stari broj *L'Humanité*¹, četkicu za zube, sapun, brijač. Na sekundu je oklijevao, a onda je uzeo još jednu košulju, maramice, dvo-

¹ francuski dnevni list, nekadašnje javno glasilo Komunističke partije Francuske (prim. prev.)

je gaća i tri para čarapa. Naramak nije bio težak. "Vidjet ću kod Thierryja, kod Coutanta i Filsa, kod Fabera." Uzeo je naramak pod ruku. "Učinit ću to." I, evo, učinio je. Ponovio je: "Učinio sam to."

Ponovo je vidio zelene lampe, prašnjavu radionicu; ponovo je vidio sebe odjevenog u sivi radni mantil kako priseže: "Učinit ću to." Bilo je tako jednostavno onomad; trebao je samo odlučiti da je ne vidi; pa čak i da to nije odlučio, ne bi je vidio. Ali ona je bila tu dok je pakovao rublje. U malom salonu ili u svojoj sobi. Negdje u stanu. Ljutito reče: "To nije moja krivica. Nisam mogao postupiti drugačije." *Nisam mogao...* Kao da je fatalnost postojala izvan njega samog - bezlična, ravnodušna - kao da se mogla pozvati u pomoć. Ali trn mu je bio zaboden u srce. "Ona ima samo mene." Odsad će biti sama u svili i kadifi, s lutajućom grižnjom savjesti i hiljadu oštrica koje i njoj probadaju srce. Neće proliti nijednu suzu, ali će bdjeti još kasnije u noć, ledenom požrtvovanošću povijena nad Élizabéthinim i Suzoninim haljinama. *Pa ipak, to nije moja krivica. Ni njena, ni moja. U čemu je bila krivica?* Nervirao se. Vjerovao je da negdje mora postojati, da se može iščupati rukom, poput korova. "Trebao sam je polako pripremati. Onda vjerovatno ne bi bila toliko tvrdoglava." *Ali svakako bismo došli na isto: moj odlazak, njena samoća i njena nepravedna patnja.* Bacio je posljednji pogled na svoju sobu, tu sobu u kojoj ga više neće biti. Namještaj, gravure koje mu je ona odabrala, okruživat će samo njegovu odsutnost, a ona će ubrzavati korak prolazeći ispred zatvorenih vrata. Izašao je iz sobe. Hodnik je bio tih i daščice uglaćanog parketa zapucketaše mu pod nogama. Otišao je do kraja hodnika i pokucao. "Uđi."

Klečala je pored hrpe svilenih čarapa sive i bež boje. Namjerno, upropaštavala si je život namjerno. Ali kako je odbraniti od nje same? Ponekad bi mu polazilo za rukom; samo njemu. A on je sada odlazio.

"Upravo sam razgovarao s tatom." Ona podiže glavu. "Naredio mi je da odmah napustim kuću."

"Odmah?"

Ostala je na koljenima, ali je ispustila svežanj čarapa koje je držala u ruci.

“To je logično.” On slegnu ramenima. “Bila si u pravu; nemam više šta tražiti ovdje.”

“Odmah”, ponovi ona. Poluotvorenih usta, više nije bila ukročena, nego se u potpunosti prepustila blagotvornoj žestini svog bijesa. “Šta će biti s tobom?”

“Brzo ću pronaći posao. U međuvremenu ću odsjesti kod Marcela.” Prišao joj je dotakavši joj rame. “Nisam te htio povrijediti.”

Ona prođe rukom kroz kosu, otkrivajući svoje umorno čelo.

“Kad si već uvjeren da ispravno postupаш.”

Polako je sišao niz stepenice. “Tako sam htio. Nema se za čim žaliti.” Ona je ostala gore, klečeći pored hrpe čarapa, sama. *Učinio sam to. Ali učinio sam i nešto drugo: nisam želio njenu patnju.*

Ah! Nisam želio tvoju smrt. Evo je kako leži ispružena na krevetu, nepomičnih kapaka; plava kosa na jastuku već je poprimila izgled uvele biljke. Hoću li ponovo vidjeti njene žive oči?

Govorio je: “Nema se za čim žaliti.” Budala! Trebalo je žaliti za svim; zločin je posvuda, nepopravljiv, neobjašnjiv: zločin postojanja. Bjesomučno je zazivao tu očajničku utjehu pokušavajući da opravda svoj čin, osjećajući pritom onaj teret koji ga vuče natrag i koji se ne razlikuje od njega samog; pomislio je u naletu bijesa: *Nije trebalo ništa imati iza sebe.*

“Uvijek imamo nešto za sobom”, reče Marcel. “Upravo mi se zato tvoj pokušaj čini tako proizvoljnim.”

“Ali ja ne pokušavam ništa naročito”, reče Jean. Sjedio je na kauču prepunom šuškvavih strugotina s čašom konjaka u ruci. “Sve što želim je da se otisnem u život s jednakim izgledima kao i drugi i da posjedujem samo ono što čovjek može steći vlastitim sredstvima.”

“Vlastitim sredstvima”, reče Marcel, “to je ishitreno rečeno.”

Odmjerio je Jeana od glave do pete.

“Da”, reče Jean. “Moj otac je platio ovo odijelo, ove cipele; platio je, također, i moje školovanje. Ali niko ne počinje od same nule.”

“Upravo to i govorim”, reče Marcel.

Osmijeh mu je otkrivao posivjele zube i urezivao duboke bore na ispucaloj koži. “Kad ne bi bilo u pitanju samo tvoje odijelo! Ali tvoja kultura, tvoja prijateljstva, tvoje zdravlje dobro uhranjenog mladog buržuja. Ne možeš poništiti svoju prošlost.”

“Kad nekoliko mjeseci budem živio kao pravi radnik, prošlost više neće imati toliku težinu.”

“Uvijek će postojati jaz između tebe i drugog radnika: ti svojevoljno biraš položaj kojem je on podvrgnut.”

“To je tačno”, reče Jean, “ali barem sam učinio šta sam mogao.”

Marcel slegnu ramenima.

Činilo mi se da moj trud nije bio tako beznačajan: život mi se zaista promijenio. Uistinu sam izbrisao svoje ime, svoje lice, a u pogonima *Coutan* i *Sin* bio sam obični radnik, poput svih ostalih. U osam sati bih prolazio sivim dvorištem u kojem su se pod ceradama gomilali svežnjevi papira: svakog dana. Radnici u prolazu nisu okretali glavu, poslovođe mi se nisu smiješile; sjedao sam za svoju mašinu, pažljivo je pregledao: to je bila moja odgovornost; i počeo bih udarati po tipkama tastature: “Ovo je stvarnost. Ovo je za čitav moj život!” Nakon što bih skinuo radno odijelo, nisam se vraćao u svileni salon ispunjen tulipanima. Vozio sam se autobusom otužnim ulicama Clichyja i vraćao se u sobu kojom je lebdio miris kuhanja i opranog rublja, skučenu, s plinskim rešom u uglu i slivnikom umjesto lavaboa. “Ovo nije baš najsretnije”, govorila je moja majka. Ali sviđalo mi se što je moje boravište bilo svedeno na mjeru čovjeka: šest površina koje čine kocku, jedan otvor da može ući svjetlost i drugi da mogu ući ja.

“Mora da si sretan”, govorio mi je Jacques.

“Veoma sam sretan.”

Često je dolazio da mi se pridruži kad sam završavao s poslom; večerali bismo u jednom malom restoranu s fiksnim cijenama. Nalazio bih poeziju u papirnim stolnjacima, u začepljenim slanicima, u čašama s tragovima otisaka prstiju, pa čak i u okusu mutne masnoće po kojem je, za mene, od tada, okus imala sva

hrana; sjedili bismo na drvenim sjedištima malih kina, pili bismo crno vino u bistroima. Pitao me je: “Da li ti je suviše teško da se prilagodiš? Jesi li zaista ravnopravan s drugima?”

“Čak mislim da ću ubrzo početi da utičem na njih”, govorio sam.

Trebao sam se strpiti. Znao sam da komunizam teško prodire u te male fabrike, ali bio sam dobar govornik – polazilo mi je za rukom da me slušaju na skupovima sindikata. Nadao sam se da će me uspjeti delegirati u odbor Saveza; tamo bi se moglo napraviti finog posla.

“Imam nešto da ti kažem”, reče Jacques.

Sjedili smo u jednom malom kafeu na Port de Clichyju, pored prozora na kojem je bilo ispisano kredom: *Ovdje se može donijeti vlastita hrana*. Dva zidara, prašnjavi od maltera, ispijali su litar crnog vina za susjednim stolom.

“Je li neka dobra vijest?”

“Prosudi sam: učlanit ću se u Partiju.”

“Ozbiljno? Odlučio si?”

Gledao sam ga s oklijevanjem. “To je ono što želim.” Pa ipak sam oklijevao.

Počinjao sam sumnjati da se nikad ništa ne odvija onako kako bismo željeli.

“Da, odlučio sam. Iznenaden si?”

Gordo se smiješio.

“Neku večer si imao toliko zamjerki marksizmu?”

Jacques slegnu ramenima.

“Sistem nije toliko važan. Za mene je bilo pitanje da li mogu djelovati. I nešto se razriješilo: mogu.” Nasmiješio se. “Na to sam nadošao kad sam vidio kako ti živiš.”

“Drago mi je”, rekoh. Nije mi bilo drago. Bilo bi mi draže da je Jacques sâm sebe uvjerio, razumnim argumentima; imao sam osjećaj da sam ga namamio u klopku. Dodao sam: “Želio bih malo bolje shvatiti šta te je navelo na tu odluku.”

“Neku noć, nakon naše diskusije, vratio sam se kući pješke. Nisam više razmišljao o onome što smo pričali, nego sam

razmišljao o tebi, o meni, i onda sam odjednom shvatio da više ne mogu podnijeti da živim, a da moj život ne služi ničemu.”

“Shvatam”, reko.

Moja nelagoda nije iščezavala. Da li sam služio čemu? Za mene to nije bilo upitno. Nisam si mogao skrojiti pravednu sudbinu u nepravednom svijetu - htio sam pravdu. Za koga sam je htio? Za druge ili za sebe? Jednog dana si mi u ljutnji rekla: “Čovjek se uvijek bori za sebe.” Ja sam se borio protiv griznje savjesti i krivice - krivice što sam tu, moje krivice. Kako sam se samo usudio uvući u tu bitku bilo koga drugog?

Rekao sam: “Nije mi toliko u interesu da nečemu služim.”

Ali Jacques nije slušao. I njega je čekala bitka koja je bila samo njegova.

“Misliš da sam suviše mlad, da ne mogu ništa učiniti?”

Pribrao sam se:

“Mladi su naša najjača snaga”, reko. Gledao sam Jacquesa onako kako je on to od mene očekivao: pogledom borca sigurnog u svoje ciljeve. “U ovom trenutku su nam potrebna snažna grla i pesnice. Prekosutra ću te predstaviti Bourgado.”

U to doba bilo je dosta posla za one koji su željeli izgraditi svijet iznova; zidovi Pariza bili su izlijepljeni izbornim plakatima i skoro svake večeri, širom grada i po predgrađima, dolazilo bi do sukoba naših prijatelja s našim neprijateljima. Jacques je skoro svake večeri dolazio po mene pa bismo zajedno odlazili u neki hangar ili školsku učionicu prepunu uskomešane gomile. Bilo mi je drago da ga vidim pored sebe kako lupa nogama o zemlju zajapuren i sretan. Povicima smo zaglušivali lijepe fraze pravdoljubivih govornika; kad bi naši uzimali riječ, šakama smo nametali tišinu.

“Šta misliš hoće li večeras biti frke? One prave?”, upita me Jacques.

“Volio bih. Prekjučer nismo dozvolili Taittingeru da zine. Pokušat će nas natjerati da se povučemo.”

Bili smo veoma veseli tog poslijepodneva. Denise je poskakivala od sreće. Samo je Marcel bio natmuren. Ošišao se za tu

priliku, ali mu nije polazilo za rukom da izgleda pristojno; s nevoljkom učtivošću trpio je komplimente mondenske elite umjetničkog srca.

“Braun je već dobio osam mišljenja”, govorila je Denise. On kaže da je to sjajan uspjeh. Kritičar *Cahiers d’Arta*² izjavio je da si ti najveći slikar svoje generacije.

Oči su joj blistale; ispod čela joj se naziralo živahno rumenilo i čovjeka bi uvijek iznenadila pomisao da ima tek osamnaest godina; obično o tome ni ne razmišljamo. Njen glas, njeni osmijesi, njena šminka, sve je na njoj bilo toliko namješteno, da je čak i njena svježina izgledala kao izvještačena ljupkost. Tek je bujna riđa kosa nagovještavala da se ispod skupih haljina nalazi tijelo kojim teku animalni sokovi. “Uzmite sendvič”, reče ona. “Imamo još zaliha.”

Jean zagriže pecivo s namazom od gušćije jetre – taj slatkasti okus ga podsjeti na kristalni luster i zamamne dame njegovog djetinjstva. Pod nogama je osjećao debeli tepih, dok je u zraku, pomiješan s mirisom uljanih bolja, lebdio mio miris otmjene ženstvenosti. Bila su dovoljna tri mjeseca: sada se s čuđenjem ponovo obreo u tom sladunjavom ambijentu; miris papira, buka mašina i okus loše ispečenih bifteka činili su svakodnevno tkivo njegovih dana. *Više im ne pripadam*. Žene su izgledale poput predmeta od izlivenog stakla. S ogorčenim podsmijehom slušao je njihove kreštave, zvonke glasove baršunastih naglasaka.

Prišao je zidu. Maločas, kad je ušao u taj ljudski golubarnik, sve slike, skromno uokvirene pomoću četiri drvene letvice, stajale su pred njim potpuno bezlične i nijeme; da bi se izvukla tajna, u njih je trebalo vjerovati. Želio je vjerovati. Zaustavio se ispred jednog platna. Između dva zida obasjana suncem, samotni se обруč kotrljao u beskonačnost, prema tački u kojoj se spajaju dvije paralele. Dok ju je posmatrao, slika je postepeno oživljavala. Ono o čemu je govorila nije se moglo prevesti riječima – bilo je to rečeno bojom i nikakvim drugim jezikom se ne bi mogao iskazati njen

² francuski književnoumjetnički časopis (prim. prev.)

smisao; ali ona je, ipak, govorila. Načinio je nekoliko koraka. Pred njegovim pažljivim očima, sva platna oživješe. Budila su sjećanja starija od svijeta, prizivala su nepredvidljivo lice zemlje onkraj budućih revolucija, odavala su tajne neke razuđene obale, pustinja prepune školjki koje usamljeno počivaju povučene duboko u sebe, zaštićene od svake savjesti. Te statue bez lica, ti ljudi pretvoreni u sol, ti trgovi spaljeni lomačama, ti okeani zaustavljeni u nepomičnosti čistog trenutka, bilo je to hiljadu lica odsutnosti.

I dok bi se bavio razmišljanjima o tom svijetu bez svjedoka, činilo bi se da je čovjek odsutan od samog sebe, da počiva izvan vlastite historije u praznoj i bijeloj vječnosti. Pa ipak, taj san o čistoći i odsutnosti postojao je samo zato što sam ja bio tu da mu posudim snagu svog života. Marcel je to znao.

“Pusti”, reče on. “Dođi radije da popiješ koju.” Povukao je Jeana prema dugačkom stolu prekrivenom bijelim stolnjakom oko kojeg se Denise užurbano vrzmala. “Zar nemaš ništa drugo za nas osim ovog odvratnog šampanjca?”

“Ima portoa”, odvrati Denise.

“Portoa iz bakalnice”, reče Marcel. “Ipak se danas slavi.”

“Ne gundaj”, reče Denise. “Bio je to prljav posao, ali sada je gotovo.”

“Gotovo”, reče Marcel. “Ovo će trideset dana ostati tu, da visi na zidovima!

Kako sam to mogao dozvoliti?”

“Ono što nama treba”, reče Jean, “jeste druga vrsta publike: prava publika.”

“Trebalo bi da mi ne treba publika”, reče Marcel. Objema je rukama zgrabio stolicu. “Trebalo bi da moje slike budu poput ove stolice – ona je čvrsta, na nju se može sjesti; kad mi odemo, ostat će ovdje, oslonjena na svoje četiri noge.”

Denise slegnu ramenima.

“Pa dobro! Budi onda stolar”, reče ona ljutito.

Marcel ispusti stolicu koja se otkotrljala po podu.

“Ali stolica nije interesantna”, reče.

“Samo se žališ!”, reče Denise. “Za mjesec dana ćeš biti slavan!”, vragolasto se nasmiješila. “Na kraju krajeva, nije tako loše biti slavni slikar; ima mnogo veoma finih ljudi koji su se time zadovoljili.”

Niko ne odgovori. Denise je često upotrebljavala izraze koji za nas nisu imali nikakvog smisla. Jacquesu i meni nije bilo baš najjasnije zašto je Marcel odlučio da je oženi. Vjerovatno mu se sviđalo to malo, suho i inteligentno lice na koje se obrušavala teška masa kose, a ionako ga nije bilo briga šta će učiniti sa svojim životom. Denise ga je htjela osvojiti i osvojila ga je. Uspjela ga je nagovoriti da pristane na tu izložbu; planirala je nesmetano koračati pored njega u susret slavi i sreći. Ponovo vidim njen skarletni osmijeh i topli pogled u kojem se ogleda zagasito zlato njene kose. Nikad joj ništa nije moglo odoljeti: bila je mlada, brižljivo njegovana djevojka, sjajna studentica; išla je kroz život nekom mondenskom i odvažnom lakoćom. Za nju je to bio trijumfalan dan koji se bližio kraju.

“Hoćemo li pravo tamo ili ćemo svratiti do tebe?”, upita Jacques.

“Svratimo do mene, zbog pištolja.”

“Misliš da ih trebamo ponijeti?”

“Nije naodmet. Kad su zapucali prošlog ponedjeljka, drugovi se nisu imali čime braniti.”

Pala je noć; prolazili smo lijepim kvartovima; u njima sam osjećao nelagodu. Među prolaznicima koji su se tiskali na ulici, bio sam usamljeniji od atoma isparenog u eteru; za njih sam predstavljao samo tijelo koje im stoji na putu, dok sam oko sebe osjećao tek slijepo komešanje. U to doba su se zatvarale radnje; prodavačice su, nosa priljubljenog uz staklo, sanjarile o večernjem izlasku. I za tebe su se ulične svjetiljke upravo bile upalile. Unijela si u radnju staklenku s bombonama; grickala si komadić čokolade posmatrajući kroz prozor te srećkoviće kojima je bilo dozvoljeno da se noću šeću bez nadzora; pomislila si kako je tužno biti mali. A ja sam iza izloga vidio samo anonimne djevojke

čije su se sudbine beskonačno vrtile ukруг, zauvijek odvojene od moje vlastite. Prošli smo buržujске ulice, nastavili dugačkom avenijom koja je vrvjela mnoštвом svijeta, popeli se do moje sobe. Iz ormara koji mi je služio kao ostava uzeo sam komad hljeba i sira.

“Hoćeš li malo kobasice?”

“Ne”, odvrati Jacques. “One silne ledene kafe su mi pokvarile apetit.”

Zavukao sam ruku u ladicu komode. Ispod maramica i košulja bila su dva pištolja: onaj koji sam kupio od svoje uštedevine i onaj koji je Jacques maznuo od svog oca. Provjerio sam kočnicu obarača. Bio sam temeljit, nisam namjeravao ništa prepustiti slučaju.

“Drži”, rekoh. “Nemoj ga vaditi osim ako stvarno nisi u opasnosti. Ti gospodičići jedva čekaju da ponovo prirede nacionalni pogreb.”

Jacques radoznalo odvaga oružje. “Nikad ne bih rekao da ovo može ubiti”, reče. “Stvarno liči na igračku.”

I izgledalo je kao igračka. A nisam li i ja izgledao kao bezazleni, bezopasni mladić koji sjedi među svojim drugovima, plješće i lupa nogama? Oni su bili moja braća - Jacques mi je bio brat, nosio nas je isti zanos. Sutra će, zahvaljujući nama, doći do revolucije, a onima koji nam zvižde, pesnicama ćemo začepiti gubice. U razdrhljenoj košulji, s kosom koja mu je u dugim pramenovima padala na lice, Jacques se borio među podignutim pendrecima, iskeženih zuba, sretan što će potrošiti svoj život.

“Ruth! Ruth!” Ona se prevrće u svom krevetu; doziva. Ne znam koga zove.

Nas dvoje smo sami u toj sobi, oboje tu zajedno, a svako sam za sebe. “Ruth.” Koga ona vidi? Čujem to ime, ali ne vidim ničije lice. Gledam je, satima je gledam, a ispod njenih zatvorenih kapaka ne vidim ništa; to su moja vlastita sjećanja što naviru oko mene: odigrava se moja historija. U metežu prasnu jedan pucanj, a odmah za njim i drugi: “Mali je prvi pucao.”

Ubica. Ubica. Hodao sam kroz noć, posrtao, trčao, bježao. On je bio tu, spokojan, među svojim pjesmama i knjigama. Uzeo

sam ga za ruku, dao mu pištolj i gurnuo ga pod metke. *Ubica*. Na vrhu stepeništa, Marcel čita ili spava u mirisu uljanih boja, pored nepomičnog morskog konjića; iščekuje Jacquesa. Penjem se uz stepenice; ne mogu se popeti, a ne mogu ni sići, vrijeme se treba zaustaviti i progutati me, progutati Marcela i cijeli svijet; ali stepenice su čvrste pod mojim nogama, svaki rukohvat je na svom mjestu; vrata su na svom mjestu. Iza vrata, Marcel čeka Jacquesa, a ja sam tu, i reći ću mu. Jedna riječ i stvar će početi postojati, nikad više neće prestati postojati – škljocanje brave – jedna riječ i vrijeme je puklo, rascijepilo se na dva dijela koja se više nikada neće moći sastaviti. Kucam na vrata.

Najprije Jacques, a sad i Hélène. I još nije dovoljno. Tek dolazi Laurent. Trenuci idu svojim tokom gurajući jedan drugog, gurajući me ispred sebe bez predaha. Hitaj u tamu budućnosti. *Odluči*. Iznuren životom koji me tjera naprijed, prema novim leševima, prema uplakanim ženama, prema vratima tamnica koja se zatvaraju i otvaraju – koja se otvaraju prema smrti. Na zidovima Pariza, na bijelim pločicama metroa, jedan sasvim novi žuti plakat, s novim imenima.

'Ne idi tamo.' Onda će sve biti uzalud, bit ćeš mrtva bez razloga.

Ah! Kako zaustaviti neumoljivi nagon. *Idi, idi naprijed, odluči*. Svaki otkucaj mog srca izbacuje u svijet jednu neopozivu odluku. Zatvoriti vrata, zatvoriti oči: *odlučiti da zatvoriš vrata, da zatvoriš oči*.

Nema nikakvog spasa. Čak ni opijenosti očajanjem i slijepom odlučnošću, jer ti si ovdje, na ovom krevetu, u surovom svjetlu svoje smrti.

II

Tamo je još stajao bicikl, nov, ulašten, sa svojim blijedoplavim ramom i niklovanim upravljačem koji je svjetlucao oslonjen na sumorni kameni zid. Bio je tako tanak, tako elegantan: čak i dok je stajao tako nepomičan, činilo se da i dalje para zrak; Hélène nikada prije nije vidjela tako profinjen bicikl. *Prefarbala bih ga u tamnozelenu boju, bio bi još ljepši*, pomislila je. Žalosno se udaljila od prozora. Kakve je koristi imala od toga što stoji tu i ustreptalo ga gleda. Već se osam dana nije mogla natjerati da radi bilo šta drugo. *Kakav lijep plijen!* Neprestano je mislila na njega, dvadeset puta dnevno bi se naginjala kroz prozor kako bi ga posmatrala; ali ga još uvijek nije mogla uzeti. *Dosadila sam samoj sebi*, mislila je tužno. Kad je bila mala, radila je šta je htjela, bez ikakvog oklijevanja. Obrisala je kist o kecelju. *Eto ga*. Dočekala je kraj radnog dana. Sutra će početi novi dan, identičan ovom. Iz torbe je izvadila komad kartona s iscrtanim kvadratićima: *20. novembar 1934*. Praznu rubriku je ispunila sivom bojom. Siva, crna; samo dva dana obojena crvenom od početka mjeseca.

U prizemlju se oglasilo zvonce. Hélène siđe niz stepenice. Nasred radnje stajao je jedan mali dječak i bojažljivo gledao u staklenku s bombonama.

“Šta želiš?”, upita Hélène.

“Želio bih ovo”, reče dječčić pokazujući prstom na čokoladnu kuglicu.